

DİSTANT TƏHSİLDƏ ƏSAS AMİL KİMİ
TARİX MÜƏLLİMİNİN İKT BACARIQLARI

DƏYANƏT MUSAYEV

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ORCID 0000-0001-8503-2244

XÜLASƏ

Məqalədə gələcək tarix müəllimlərində distant təhsil vasitəsilə İKT bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi araşdırılır. Müvafiq ədəbiyyatın təhlili distant təhsilin güclü və zəif tərəflərini müəyyən etmişdir. İnformasiya bacarıqlarının strukturu və təbiəti aydınlaşdırılmışdır. Pandemiya cavab olaraq Azərbaycan təhsil sistemində tətbiq olunan distant təhsilin tətbiqi imkanları təsvir edilmişdir.

Açar sözlər: akademik bacarıq, kommunikativ bacarıq, distant təhsil, İKT bacarıqları, kompetensiya, informasiya bacarıqları

Müasir dünya sosial həyatın bütün sahələrini dəyişdirən informasiya inqilabı yaşayır. Bu inqilab informasiya məkanının sürətli keyfiyyət transformasiyası ilə müşayiət olunur. Qlobal kompüter şəbəkəsinin - İnternetin inkişafı dünyada və Azərbaycanda təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün yeni perspektivlər açır. Bu gün müasir informasiya texnologiyalarının istifadəsinə əsaslanan distant təhsil fənlərarası, çoxməqsədli təhsil və peşə proqramlarının həyata keçirilməsinə imkan verir və onu müasir təhsilin ayrılmaz hissəsinə çevirir, onun informasiyalaşdırılması və kompüterləşdirilməsi ilə əlaqələndirilir.

Müasir kompüter texnologiyalarının inkişafı ilə informasiya ötürmə kanalları da genişlənir. Bu kontekstdə distant təhsilin daha perspektivli tətbiqləri var. Distant təhsil dünyanın ən ucqar yerlərində belə hər kəsə ən nüfuzlu universitetlərdə təhsil almağa imkan verir.

Distant təhsil dövrün tələblərinə cavab verir; fiziki iştirak tələb etmir və hətta vaxt və səyə qənaət edir ki, bu da ənənəvi təhsilin ödəyə bilmədiyi bir şeydir. Məhz bu üstünlüklərlə distant təhsil ənənəvi bilik əldə etmə formalarındakı boşluqları doldurur. Dünya miqyasında distant təhsil, xüsusən də ali təhsildə geniş yayılmışdır və müasir təlimin ayrılmaz hissəsidir.

Statistikaya görə, distant təhsili seçən tələbələrin əksəriyyəti 25 yaşdan yuxarıdır. Distant təhsili əsasən vaxtı xeyli az olan və işlərini itirmədən peşəkar biliklərini genişləndirmək istəyən yetkinlər seçir [1].

Distant təhsilin çətinlikləri öyrənmə kompetensiyaları ilə həll olunur. Distant təhsili nəzərdən keçirərkən, onun İKT kompetensiyaları kimi digər kompetensiyalarla əlaqələri göz qabağındadır.

Elmi və pedaqoji ədəbiyyatın təhlili göstərdi ki, İKT kompetensiyalarının və distant təhsil texnologiyalarının öyrənilməsi A.V.Xutorskoy, V.V.Kraevski, E.F.Zeer, İ.A.Zimniaya, N.V.Brit, M.N.Skatkin, İ.Y.Lerner, Y.B.Rubin, B.S.Qerşunskiy, D.L.Titarov, A.A.Verbitskiy, V.İ.Baidenko, D.M.Musayev, X.Q.Əhmədov və başqaları tərəfindən aparılmışdır.

“Distant təhsil” anlayışının müxtəlif şərhləri mövcuddur. Bəzi alimlər distant təhsili “tələbələr və müəllim arasında aktiv məlumat mübadiləsinə əhatə edən mütəşəkkil təlim prosesi” kimi görürlər. Digərləri isə bunu ən son informasiya texnologiyalarından istifadə edərək öyrənmənin yeni mərhələsi hesab edirlər [2]. Digərləri isə bunun özünü təhsil üçün daha böyük imkanlar yaradan təhsil kompetensiyası olduğunu qeyd edirlər [4, s. 13].

A.V. Xutorskoy informasiya kompetensiyası komponentlərinin strukturunda obyektiv (peşəkar-informativ) və subyektiv (şəxsi) komponentləri müəyyən edir. O, cəmiyyətin mütəxəssisin peşəkar fəaliyyətinə qoyduğu tələbləri obyektiv komponentlərə aid edir. Onun fikrincə, subyektiv komponent onun informasiya kompetensiyasını mütəxəssisin peşəkar fəaliyyətini uğurla yerinə yetirmək qabiliyyətini nümayiş etdirən şəxsi keyfiyyətlərlə tamamlayır.

İKT kompetensiyası aşağıdakı səriştələrin cəmiyyəti:

- informasiya və kommunikasiya səriştəsi;
- informasiya axtarış səriştəsi;
- informasiya analitik səriştəsi;
- özünü təkmilləşdirmə və özünü inkişaf üçün in-

formasiya sərəştəsi;

- informasiyanın qorunması (informasiya təhlükəsizliyi) üçün informasiya sərəştəsi;
- informasiyanın qiymətləndirilməsi (əks etdirmə) sərəştəsi [10, s. 59-62].

Distant təhsilin sahələrindən biri elektron təhsildir. Buna görə də, distant təhsili həyata keçirmək üçün müəllimlər ənənəvi (əsas) sərəştələrlə bərabər, əlavə sərəştələrə də malik olmalıdırlar. Gələcək tarix müəllimlərinin bu əlavə sərəştələrinə aşağıdakılar daxildir:

1. Texnoloji və ümumi texniki sərəştə;
2. Distant təhsil üçün zəruri olan müasir İKT-dən istifadə etmək bacarığı;
3. Elektron təlim mühitində işləmək bacarıqları, eləcə də audio və video konfrans proqram təminatı;
4. Qrafik, audio və video məlumatların yaradılması və istifadəsini əhatə edəcək elektron təlim materiallarının yaradılmasında sərəştə.

Beləliklə, tarix müəllimlərinin hazırlanmasında prioritet vəzifə məcburi hesab edilən əlavə sərəştələrin inkişaf etdirilməsi deyil, həm də müəllimlərə ənənəvi prinsiplərini və təşkilati metodlarını distant təhsilin yeni müasir kompetensiyalarına uyğunlaşdırmaqda kömək etməkdir. Distant təhsildə müəllimin vəzifəsi tələbələrin müstəqil təlim fəaliyyətlərini təşkil etməkdir. Kompüterləşmə səviyyəsi və kommunikasiya texnologiyalarının geniş istifadəsi tələbələr üçün distant təhsil çərçivəsində elektron təhsilin tətbiqini mümkün edir.

M.İ. Nejurinaya görə, müasir dünyada intellektual potensialın uğurla qorunmasının açarı innovasiya ilə birlikdə bütün səviyyələrdə yüksək keyfiyyətli təhsilin təmin edilməsidir [6, s. 129–132].

Distant təhsilin tətbiqi üçün əsas vasitələrə müasir telekommunikasiya texnologiyaları, interaktiv tədris metodları və İnternet daxildir. Distant təhsil tədris planı tələbələr tərəfindən tədris və metodoloji materialların müstəqil, interaktiv öyrənilməsinə əsaslanır. Qiymətləndirmə metodlarına testlər, fərdi tapşırıqlar və tədqiqat layihələri daxildir. Təhsil prosesinə metodist nəzarət edir.

Distant təhsil evdə kompüter tələb etmir. Təhsil materialları CD-lər, eləcə də təhsil müəssisəsinin serverinin onlayn kitabxanasında tapıla bilən metodoloji bölmələr şəklində təklif olunur. Təhsil materialı ilə tanış olmaq üçün internet kafedə və ya dostunuzun kompüterində bir neçə saat vaxt keçirmək kifayətdir. Xarici alimlərin bu sahədəki tədqiqat

nəticələrini ümumiləşdirərək, informasiya kompetensiyasının strukturunu aşağıdakı komponentlərə bölmək olar:

1. Motivasiyaedici komponent - İKT alətləri və metodlarını öyrənməyə maraq; informasiya vasitələrinə ehtiyac və onlarla səmərəli işləməyə hazırlıq barədə məlumatlılıq;

2. Koqnitiv komponent - informasiya fəaliyyətinin məqsədləri, informasiyanın əldə edilməsi, emalı və saxlanması üsulları, informasiyanın emalı üçün texnoloji vasitələrin iş prinsipləri, imkanları və məhdudiyyətləri haqqında bilik;

3. Şəxsi komponent – tələbənin informasiya sərəştəsinə yiyələnmək məqsədi ilə müstəqil və effektiv işə hazırlığı;

4. Dəyər-semantik komponent – informasiyanın əhəmiyyətini anlamaqda və İKT vasitələrindən istifadədə ifadə olunan ən aparıcı və sistem yaradan komponentdir;

5. Emosional-iradi komponent – bunlar təşkilatçılıq, intizam, əzmkarlıq, müstəqillik, qətiyyət, təşəbbüskarlıq və s. kimi iradi keyfiyyətlərdir;

6. Praktik-fəaliyyət komponenti – bacarıqlar, qabiliyyətlər, yaradıcı fəaliyyət təcrübəsi və İKT vasitələrindən istifadə [9; s.295-296].

Hətta bu gün belə, təhsil müəssisəsinə real vaxt rejimində getmək həmişə mümkün olmur (məsələn, xəstəlik, epidemiya, fəvqəladə hal və s. səbəbindən). Belə hallarda, bir çox ölkələrdə distant təhsil praktik olaraq təhsil üçün yeganə mümkün seçimdir.

Məlum olduğu kimi, 2020-ci ilin əvvəlindən koronavirus (COVID-19) pandemiyasının təsirini məhdudlaşdırmaq üçün demək olar ki, bütün ölkələr məktəblər də daxil olmaqla bütün ictimai yerləri bağlamaq qərarına gəldi. Bu tədbirlər nəticəsində dünyada 370 milyondan çox şagird məktəbə getmədi. Lakin zaman göstərdiyi kimi, inkişaf etmiş texnologiya dövründə fəvqəladə hal təhsil prosesinin davamlılığını pozmaq üçün səbəb deyil. Bir çox digər ölkələr kimi, Azərbaycan (Təhsil Nazirliyi) də onlayn təhsilin davam etdirilməsinə tez bir zamanda qoşuldu. Təhsil Nazirliyi 11 mart 2020-ci il tarixində teledərslər layihəsi ilə distant təhsilə başladı. Layihə uğurlu oldu və televiziya kanallarında da yayımlanan dərslərə böyük maraq göstərildi. 45 dəqiqədən az davam edən dərslər zamanı uşaqlar dərsi dinləmək və sonradan valideynləri ilə müzakirə etmək imkanı əldə edirdilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, distant təhsil Azərbay-

can üçün yeni deyildi. Distant təhsil ali təhsilin formalarından biri kimi 2009-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının "Təhsil haqqında" Qanununda (19 iyun) nəzərdə tutulmuşdu. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il tarixli "Rəsmi Təhsilin Təşkili Qaydaları" haqqında Qərarına (6 avqust, № 147) əsasən, Azərbaycanda formal təhsil aşağıdakı qanuni formalarda təmin edilir: qiyabi, əyani, distant və pulsuz (eksternat) [3].

Şagirdlərlə interaktiv ünsiyyəti təmin etmək üçün Təhsil Nazirliyi Microsoft ilə əməkdaşlıq çərçivəsində 2 apreldə virtual məktəb layihəsinə başlayıb. Cəmi bir həftə ərzində MICROSOFT TIMES platformalarında (PADLET, ZOOM və s.) işləyən portallar yaradıldı və bu portallara şagirdlər və onların müəllimləri üçün qeydiyyat da daxil edildi. Bunlar əsasən şagirdlərin izləyə biləcəyi fənlər üzrə təşkil olunmuş eyni teledərslər idi.

Şagirdlər Təhsil Nazirliyinin onlayn portalı (www.video.edu.az) vasitəsilə hər bir fənn üzrə əlavə video materiallara daxil ola və onları rahatlıqla izləyə bilirdilər.

Distant təhsili inkişaf etdirmək və əlilliyi olan uşaqları bu prosesə cəlb etmək üçün Təhsil Nazirliyi (indi Elm və Təhsil Nazirliyi) 2010-cu ildə distant təhsil pilot layihəsinə başladı. Bu layihəyə Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərindən əvvəllər evdə təhsil alan 200-dən çox tələbə (fiziki qüsurlu) cəlb olunub. 2019-cu ildən etibarən Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və Təhsil Nazirliyinin dəstəyi ilə Azərbaycanda da "Tibbi Müalicə Alan Uşaqlar üçün Distant Təhsil" layihəsi həyata keçirilir. Təcrübə göstərir ki, təlim prosesində İKT-nin istifadəsi əlilliyi olan uşaqların cəmiyyətə integrasiyasına müsbət təsir göstərir.

Pandemiya dövründə bütün dövlət qurumları və özəl təşkilatlar onlayn konfranslar və işçi görüşləri keçirirdilər.

Distant təhsilin çatışmazlıqlarından biri də müəllim heyətinin bu sahədə səriştəsizliyidir və buna görə də ali təhsil proqramlarına ayrıca bir fənn kimi distant təhsil imkanlarının məcburi öyrənilməsinin daxil edilməsi məqsədəuyğun olardı.

Onlayn imkanlardan istifadə bir çox universitetlər arasında əməkdaşlıq üçün yeni perspektivlər açır ki, bu da onlara digər ölkələrdən tanınmış alimləri rəyçi, opponent, elmi məsləhətçi və s. kimi xidmət göstərməyə cəlb etməyə imkan verir.

Distant təhsil inkişaf etməyə davam edəcək müa-

sir bir təhsil formasıdır. Lakin, istənilən təhsil forması kimi, onun həm müsbət, həm də mənfi cəhətləri var.

Distant təhsilin əsas üstünlükləri aşağıdakılardır:

- təlim xərclərinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması;
 - doğma şəhərinizdən ayrılmadan istənilən nüfuzlu universitetdə təhsil almaq imkanı;
 - işini dayandırmadan ixtisasını artırmaq imkanı;
 - inkişaf etmiş bir sistemdən istifadə edərək eyni vaxtda çox sayda tələbəyə təlim keçmək imkanı;
 - müasir tədris vəsaitlərindən, elektron kitabxanalardan və onlayn resurslardan istifadə etməklə təhsilin keyfiyyətinin artırılması;
 - müxtəlif təlim formatlarından (onlayn konfranslar, vebinarlar, telekonfranslar, təlimlər və s.) istifadə;
 - əvvəllər dayandırılmış təhsili uzaqdan davam etdirmək imkanı;
 - ali təhsil almaq, eləcə də ixtisasartırma kurslarında iştirak etmək imkanı;
 - əsas işinizi tərk etmədən ikinci ali təhsil almaq imkanı;
 - eyni anda iki və ya üç dərəcə almaq imkanı (başqa bir universitetdə əyani təhsillə paralel olaraq daxil olmaqla);
 - ünsiyyət bacarıqları ilə əlaqəli psixoloji maneələri dəf etmək bacarığı [5, s.27-29].
- Distant təhsilin yuxarıda qeyd olunan üstünlüklərinə baxmayaraq, onun aşağıdakı mənfi cəhətləri də var:
- təhsilalan və təhsilverən arasında birbaşa əlaqənin olmaması;
 - müəllimlərin kompetensiyasına və hazırlanmış tədris materiallarının keyfiyyətinə tam inamın olmaması;
 - təhsilalanların təhsil səviyyəsində və peşəkar təcrübəsindəki fərqlər nəzərə alınmır;
 - təlim nəticələri təhsilalanların fərdi keyfiyyətlərindən (özünütərbiyə, diqqət, təşkilatçılıq) asılıdır;
 - şəbəkəyə daimi çıxışa ehtiyac, bu da obyektiv səbəblərlə əlaqələndirilə bilər;
 - nəzəriyyənin təcrübədən üstün olması;
 - təhsilalanların işinə birbaşa nəzarətin mümkün olmaması;
 - təhsil və imtahan telekonfranslarının təşkili üçün müxtəlif ölkələrdə telefon xətti tutumunun kifayət qədər olmaması;
 - təhsilalanların ünsiyyət bacarıqlarının fəaliyyətinin yavaşlamasına səbəb olan sosial-mədəni çətin-

liklər yaranır [8, s.71-77].

Distant təhsilin özünəməxsus interaktivliyinə baxmayaraq, təhsilalanlar mahiyyət etibarilə passiv iştirakçılardır. Onlar material yarada bilmirlər, baxmayaraq ki, suallara cavab vermək və ya proqramla qarşılıqlı əlaqədə olmaq üçün müəyyən bacarıqları var.

Buna görə də peşəkar bacarıqlar tələb etməyən (yəni yalnız təcrübəli mütəxəssisin rəhbərliyi altında əldə edilə bilən) ixtisaslar əldə etmək üçün distant təhsil ən yaxşı seçim ola bilər.

Azərbaycanda distant təhsil almaq mexanizmi tam inkişaf etmədiyindən onu hələ təhsil forması hesab etmək olmaz. Məsələn, ölkəmizdə distant təhsil yolu ilə əldə edilən diplom və ya sertifikat hələlik keyfiyyətli təhsilin göstəricisi hesab edilmir.

Faktları ümumiləşdirərək belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, bu gün əsas təhsili əyani şəkildə almaq və mövcud bilikləri distant təhsil yolu ilə tamamlamaq üçün ən yaxşı vasitədir. Distant təhsil proqramları ənənəvi sistem üzrə aparılan analoji təhsil kurslarından xeyli ucuzdur. Təhsil müəssisələri icarə haqqına, elektrik enerjisinə və bahalı texnika-ya qənaət edir, çünki təhsil üçün ayrıca otaqlar və kompüterlər tələb olunmur.

Bundan əlavə, vaxtın çox hissəsini təhsilalanlar müstəqil şəkildə məşğul olurlar və deməli, müəllimlər eyni zamanda daha çox tələbəni öyrədə bilərlər və bunun da sayəsində distant təhsilin qiyməti münasib olur.

Distant təhsil, ümumiyyətlə, hər hansı təhsil almaq imkanları olmayan şəhər və ölkələr üçün əvəz edilməzdir. Bu, təhsili hamı üçün əlçatan edir. Distant təhsil təhsilalanın utancaqlıq və auditoriya qarşısında çıxış etmək fobiyası kimi kommunikasiya keyfiyyətləri ilə bağlı psixoloji maneələri dəf etməyə imkan verir. Distant təhsil mobildir və deməli, təhsilalanın daim aktual məsələlərə çıxışı olur. Bunun üçün sadəcə internet lazımdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1.Əhmədov H.H., Distant təhsilin müasir vəziyyəti və onun inkişaf yolları? <https://www.almazhasret.com/?p=3575>

2.Горева О.М., Осипова Л.Б., Перспективы развития дистанционной формы обучения студентов <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21312>

3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. – М.: ИЦП-КПС, 2004. – 42 с.

4. Капаева А. Е. Методика организации самостоятельной работы по изучению иностранного языка у студентов младших курсов факультетов иностранных языков, М., 2001.

5. Мусаев Д.М. ИКТ-компетенции будущего учителя истории как фактор повышения качества дистанционного образования, «Высшая школа: научные исследования», Межвузовский научный конгресс, 2020, М., Т-2, с.26-34

6. Нежурина М. И. Комплексная подготовка кадров для системы ОДО, основанная на компетенциях. / М. И. Нежурина // Комплексные решения для устойчивого развития сети Региональных ресурсных центров открытого и дистанционного обучения: сб. науч. статей / Сыктывкар: ООО «Типография «Полиграф-Сервис», 2005. – С. 122–142

7. Правила организации формального образования, электронный ресурс, <https://edu.gov.az/ru/pdf/303/2447>

8. Полат Е.С. К проблеме определения эффективности дистанционной формы обучения, Открытое образование, 3/2005, с.71-77.

9. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – М.: Когито-Центр, 2002, 394 с.

10. Хуторский А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторский // Народное образование. 2003, № 2, с.58-64

АННОТАЦИЯ

**ИКТ-КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЯ
ИСТОРИИ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР
ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ****ИКТ-компетенции будущего учителя
истории как фактор повышения качества
дистанционного образования****Даянат Муса оглы Мусаев**
доктор философии по педагогике, доцент.
Азербайджанский Государственный
Педагогический Университет
ORCID 0000-0001-8503-2244

Статья посвящена вопросам формирования ИКТ- Компетенций будущего учителя истории при дистанционном обучении. В результате анализа соответствующей литературы были определены положительные и недостающие стороны дистанционного обучения. Была уточнена структура и сущность информационной компетентности. Описаны возможности применения дистанционного обучения, предпринятые в системе образования Азербайджана в связи с пандемией.

Ключевые слова: академические навыки, коммуникативные навыки, дистанционное обучение, навыки ИКТ, компетентность, информационные навыки

ABSTRACT

ICT COMPETENCES OF A HISTORY TEACHER AS A MAIN FACTOR IN DISTANCE EDUCATION**Dayanat Musa oglu Musayev**
Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate
Professor
Azerbaijan State Pedagogical University
ORCID 0000-0001-8503-2244

The article has been dedicated to the formation of ICT skills of future history teachers in the field of distance education. Following the detailed exami-

nation of relevant literature, the positive sides and deficiencies of distance learning have been identified. The structure and essence of information competencies have been clarified. Measures taken in the of education system Azerbaijan with regard to the Coronavirus pandemic have been described.

Keywords: academic skills, communicative skills, distance learning, ICT skills, competence, information skills

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 08.11.2025**Çapa qəbul olunub:** 19.12.2025**The date of the admission of the article to the editorial office:** 08.11.2025**Accepted for publication:** 19.12.2025**Статья поступила в редакцию:** 08.11.2025**Принята к публикации:** 19.12.2025